

FER PASSAR LA VEU: ANTONI POUS I PAUL CELAN

Ramon FARRÉS

Universitat Autònoma de Barcelona

L'any 1976 es va publicar el llibre d'Antoni Pous *Traduccions de Paul Celan*, primer volum dedicat en exclusiva a presentar una selecció en català de l'obra poètica d'aquest autor jueu en llengua alemanya nascut a la capital de la Bucovina, Czernowitz (en aquell moment pertanyent a Romania amb el nom de Cernăuți, actualment ucraïnesa amb el nom de Txernivtsí), i que s'havia suïcidat sis anys abans a París.¹ L'antologia de Pous, composta per 23 poemes procedents de 8 llibres diferents de Celan, va ser l'única referència bibliogràfica per accedir en català a l'obra del poeta al llarg de gairebé vint anys, fins a l'aparició, el 1995, de *Cristall d'alè*, la primera traducció d'un llibre complet de Celan deguda a Arnau Pons, que d'aleshores ençà no ha deixat de dedicar-se a l'obra d'aquest poeta.²

Antoni Pous, que va morir pocs mesos després de la publicació de les seves *Traduccions de Paul Celan*, víctima d'un càncer, havia conegut l'obra del poeta a Tübingen, on s'havia desplaçat el 1964

1. Les traduccions celanianes de Pous al català tenien tanmateix dos precedents: l'any 1966, a l'antologia *A la paret escrit amb guix. Poesia alemanya de combat*, a cura de Feliu Formosa i d'Artur Quintana, havia aparegut la traducció d'aquest darrer d'un dels poemes més emblemàtics de Celan, «Fuga de la mort» —que Pous va retraduir al seu volum—, i l'any 1970 el mateix Formosa havia publicat a la revista *Serra d'Or* la traducció del poema «Hi havia terra en ells».

2. Pons té en curs l'edició de la poesia completa de Celan, de la qual han aparegut fins ara els volums *De llindar en llindar* (2012), *Cristall d'alè* (2014, en una versió revisada respecte a la de 1995) i *Reixes de llengua* (2018). Entre el volum de Pous i el primer de Pons, les úniques mostres de l'obra de Celan publicades en català van ser una selecció de poemes del llibre *Sols esfilagarsats (Fadensonnen)*, a càrrec d'Antoni Prats, que va aparèixer a la revista *L'Aiguadolç* l'any 1991. Posteriorment a la primera edició de *Cristall d'alè*, l'any 2000 es va publicar una nova antologia de poemes de Celan a càrrec de Karen Müller i Andreu Vidal, amb el títol *Poemes* (Farrés 2000).

per fer-hi estudis de filosofia i filologia, estudis que, molt aviat, va complementar exercint alhora de lector de català a la mateixa universitat, per encàrrec del lingüista romanès Eugenio Coseriu. L'estada a Tübingen va fer revifar l'interès de Pous per la poesia, que havia deixat en guaret d'ençà de la seva època d'estudiant al Seminari de Vic, on va liderar el grup de seminaristes poetes que va publicar l'antologia *Estudiants de Vic, 1951*, prologada per Carles Riba. Ho demostra el fet que durant l'època de Tübingen es comprés un gran nombre de volums de poesia, entre els quals trobem una selecció de poemes de Celan publicada l'any 1965 a l'editorial Fischer.

Sembla, però, que la decisió de traduir un recull de l'obra del poeta de Czernowitz no es va produir fins al 1970, qui sap si arran del rebombori que devia produir el seu suïcidi. Sigui com sigui, d'aquest any és una altra antologia de Celan, en aquest cas publicada per l'editorial Suhrkamp, que Pous no tan sols va llegir, sinó que a més hi va marcar ja a l'índex alguns dels poemes que posteriorment traduiria i inclouria al seu volum de versions celanianes. Pous va continuar aprofundint en l'obra de Celan adquirint-ne progressivament els llibres unitaris, així com alguns estudis sobre la seva obra, com els famosos *Celan-Studien* de Peter Szondi. La traducció pròpiament dita, Pous la va emprendre la primavera de 1974, quan ja s'havia traslladat a viure a Zuric, i la va enllestir en tres setmanes, segons explica ell mateix al pròleg de *Traduccions de Paul Celan*.

En aquest pròleg —titulat «Sobre traducció de poesia» i datat el setembre de 1974 a «Vallatscha (Engiadina bassa)», és a dir a la regió de Suïssa on se situa la narració de Celan *Gespräch im Gebirg* ('Conversa a la muntanya')—, Pous addueix com a motius per haver decidit traduir Paul Celan al català factors de caire més aviat cívic que personal. Ho deixa clar en l'últim paràgraf del text, que diu així:

Si s'ha entès, d'una vegada, que servir-se de la llengua no és una manera de rossolar pel món, sinó, com tantes vegades s'ha esdevingut en la història del català, una tècnica del pensament per a comunicar i inventar, no hi ha perill que la llengua s'encongeixi. I això tant val per als parlants com per als científics i els poetes.

És en la llengua que el pensament madura i des de la llengua que es desplega. Aquestes traduccions de Celan haurien d'ésser útils en aquest sentit.

És a dir: Pous veia en Celan, pel fet que amb els seus poemes força constantment el llenguatge a dir el que aparentment sembla que no hagi de poder arribar a dir, un vehicle ideal per col·laborar a convertir el català en una llengua moderna, capaç d'acollir noves formes i noves idees. Una intenció del tot coherent amb la trajectòria prèvia de Pous, sempre al servei de la recuperació del seu idioma després de l'intent de genocidi lingüístic del règim franquista (vegeu en relació amb això la meua monografia sobre el personatge: Farrés 2005). I per si això no fos prou clar, Pous comença el seu pròleg a l'antologia celaniana amb aquestes altres paraules:

Amb la traducció d'unes quantes poesies de Paul Celan no pretenc mostrar una obra d'art ni un model a seguir. No he pretès tampoc que la meua veu passés per la veu d'aquest poeta.

No hauria pogut ser més contundent a l'hora de negar l'interès estrictament personal. I a més ho fa amb una formulació que té un ressò molt particular en la tradició literària catalana. Efectivament, vegem com concloïa Carles Riba l'any 1944 el «Pròleg del traductor» a les seves *Versions de Hölderlin*:

Sobretot, tem el traductor que desorientés sobre el seu veritable propòsit; que ha estat de fer passar la seva pròpia veu per un dels cants lírics absoluts que més púdicament i amb més puresa s'hagin fet sentir mai entre els homes; i això només per un instint d'exercitar-la, potser millor d'assajar-la –o de reconèixer-se-la ell mateix, qui sap.

Les *Versions de Hölderlin* de Riba és un dels volums de poesia que més va circular entre aquell grup de seminaristes poetes de què parlava abans. Això i la veneració que Pous va professar per Riba

en els seus anys de formació ens du a pensar que el traductor de Celan devia conèixer de memòria les paraules de l'admirat traductor de Hölderlin, i que per tant aquí no hi ha una simple coincidència de formulació, sinó una referència conscient (i encara que fos inconscient l'efecte seria el mateix). La qual cosa vol dir que Pous es va voler distanciar explícitament de l'actitud de Riba respecte a Hölderlin a l'hora d'explicar la seva relació amb el poeta que ell havia decidit traduir.

Però hi ha elements que fan posar en dubte aquesta declaració d'intencions de Pous pel que fa a les seves *Traduccions de Paul Celan*, començant per aquest mateix títol. Si no hi havia una implicació personal, per què publicar el volum com si fos un llibre propi (l'autor n'és «Antoni Pous», no pas «Paul Celan»)? Si volia distanciar-se de l'actitud de Riba amb Hölderlin, per què va triar la seva mateixa manera de presentar les traduccions (amb l'única diferència que Riba les anomena «versions» i Pous «traduccions»)? Per què no presentar la seva selecció de poemes de Celan traduïts seguint la convenció més general: Paul Celan. *Antologia* (o *Poemes escollits* o qualsevol altra cosa semblant); traducció d'Antoni Pous?

Tanmateix, aquesta contradicció entre la intenció manifestada pel traductor al pròleg i la manera de presentar els poemes de Celan quedaria tan sols com això, una contradicció anecdòtica, sense més conseqüències, si no fos perquè hi ha un altre factor de molt més pes que soscava des de dintre la declarada manca d'implicació personal de Pous a l'hora de traduir el poeta de Czernowitz, en el sentit de no pretendre que la seva veu passés a través de la veu de l'autor traduït. Quan se li va detectar el càncer que acabaria en pocs mesos amb la seva vida, Pous tenia entre mans un ambiciós projecte poètic del qual només va arribar a escriure un poema, titulat «Zürichsee», que es va publicar pòstumament, l'any 1977, al número 1 de *Reduccions*, revista que ell havia ajudat a crear. Doncs bé, aquest poema mostra de manera diàfana el rastre de Paul Celan, de manera que, suposant que la veu de Pous no passés per la de Celan en traduir-lo (cosa molt discutible), el que és evident és que la veu de Celan va traspasar la de Pous en aquesta seva última creació poètica.

«Zürichsee», denominació en alemany del llac de Zuric, a la riba del qual vivia Pous aleshores, descriu una posta de sol sobre el llac, vista des d'un barranc (un «córrec») que hi va a parar. El reflex del sol vermellós sobre l'aigua és comparat a una nafra sangonosa, i la superfície brillant del llac a un ull que registra tota aquella sang vessada, una sang que prové del «puig antic dels homes». Aquesta expressió és la que dona la clau del poema, escrit durant l'hivern de 1974/75 i per tant pocs mesos després de l'execució de Salvador Puig Antich per part del règim franquista. L'al·lusió velada al nom propi d'una víctima de la violència política es veu reforçada per l'ús al poema de les formes «nin o ja noy» i «l'ayre», que remetent al seu torn a Andreu Nin, el Noi del Sucre i Francesc Layret, assassinats igualment per les seves idees.³ D'alguna manera, doncs, «Zürichsee» és una denúncia de l'últim d'una sèrie de crims (la paraula «crims» apareix dues vegades al llarg del poema) comesos contra catalans que van combatre en favor de les llibertats individuals i col·lectives.

Aquesta mena de referències històriques semiocultes, així com el llenguatge ric i fins a cert punt rebuscat, ja els trobàvem en poemes anteriors de Pous, especialment els que conformen el cicle *Desconhort a Jaume d'Urgell*, escrits pocs anys abans (Pous 1974). No és qüestió, doncs, de relacionar aquests trets amb Paul Celan, tot i que també li escauen (i malgrat que quan Pous va escriure *Desconhort a Jaume d'Urgell* probablement ja havia entrat en contacte amb la poesia celaniana). Tanmateix, a «Zürichsee» hi ha una sèrie de paraules, sintagmes i expressions que semblen anar un pas més enllà en la depuració, la gosadia i la densitat de significació respecte a l'obra anterior de Pous, i és un pas que l'acosta clarament a Celan. Em refereixo, per exemple, a «un batre l afogat de gavines», a «filats d'espai bessons», a «Punt angulat d'arestes!», a «la malva còrnia del vespre», a «cristal·lí enfora», a «dur de ferritja rodona», a «l'angulat de llums» i altres de semblants. Pous opera aquí amb el llenguatge de manera paral·lela a com ho fa Celan, i és difícilment rebutible que

3. Segimon Serrallonga (1978: 75) va ser el primer a remarcar i interpretar aquestes al·lusions velades.

l'impuls per fer-ho li va venir del treball que va haver de fer amb el llenguatge per traslladar els poemes celanians al català. De fet en tenim un parell de proves fefaents: hi ha un vers de «Zürichsee» que diu «l'enllapissada de la nafra solar», i hi ha un vers de Celan traduït per Pous que diu «Llum alè enllantiat. Sang enllapissat». De la mateixa manera, hi ha dos versos de Pous que diuen «Llac espillat d'ungles! | Ull clivellat de la terra!», i hi ha dos versos de Celan traduïts per Pous que diuen «*Veus*, en el verd | de la faç de l'aigua clivellat». Davant d'això, és lícit preguntar-se: haurien existit aquests versos de Pous sense les seves versions prèvies d'aquests versos de Celan? Per a mi la resposta és clarament: no.

A parer meu, doncs, el poema «Zürichsee» contradiu en la pràctica la declaració d'intencions de Pous al seu pròleg a *Traduccions de Paul Celan*, perquè demostra que la veu de Pous sí que va passar a través de la veu de Celan (o a l'inrevés: al final ve a ser el mateix). La pregunta que ens hem de fer, llavors, és per què Pous va considerar necessari establir aquesta distància amb el poeta que havia decidit traduir. I l'única resposta plausible que jo hi trobo és la seva resistència a reconèixer el valor literari dels poetes contemporanis —sobretot si gaudien de l'aplaudiment general—, amb l'única excepció de l'admirat Carles Riba. És la mateixa actitud que al llarg de tota la vida el va fer ser extremament crític amb l'obra de Salvador Espriu (Pous 1978) o que el 1960, durant la seva estada a Roma, després de llegir Ungaretti, Montale, Saba i Quasimodo, el duia a despatxar aquests quatre noms (o sigui els grans poetes italians de l'època; l'últim acabava de rebre el premi Nobel) amb el comentari següent: «En rigor, poetes menors». (En una carta inèdita a Joan Triadú.) Pous estava molt convençut de les seves capacitats poètiques; això i el fet que havia madurat com a poeta assimilant el rigor extrem de Riba el duien a qüestionar sistemàticament les noves propostes líriques que sorgien al seu voltant.

Es tractava, però, d'una posició inconseqüent, com ho demostra el fet que seguís de ben a prop l'obra d'Espriu, malgrat qüestionar-lo, o que a la seva biblioteca hi hagués vuit volums de l'obra d'un «poeta menor» com Ungaretti. És la mateixa inconseqüència que constatem

en la seva relació amb l'obra de Paul Celan. La mort d'Antoni Pous l'agost de 1976 ens impedeix saber si la seva actitud respecte a la lírica trencadora del poeta de Czernowitz hauria evolucionat cap a un reconeixement més explícit del seu valor, però el poema pòstum «Zürichsee» deixa clar que el poeta Pous, conscientment o inconscientment, ja s'havia deixat fecundar pel poeta Celan.

BIBLIOGRAFIA

- FARRÉS, Ramon (2000). «Les traduccions de Paul Celan al català». *Quaderns. Revista de Traducció*, 5, p. 83-91.
- (2005). *Antoni Pous. L'obra essencial*. Vic: Eumo.
- POUS, Antoni (1974). *El nou bon sempre seguit del desconhort a Jaume d'Urgell*. Barcelona: Quaderns El Bardiol.
- (1976). *Traduccions de Paul Celan*. Barcelona: Lumen.
- (1978). «El món de Salvador Espriu i el nostre». *Reduccions*, 4, p. 57-59.
- SERRALLONGA, Segimon. «Sobre la tria de poemes d'Antoni Pous». *Reduccions*, 4, p. 74-75.